

מכתלי בית הדין

תשובות אקטואליות
בענייני חושן משפט

גיליון ר"ו, תשפ"ג



משולחנו של הגאון
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

צ'ק שלא נפרע ופג תוקפו

בעקבות מאמר קודם שבו הזכרנו את גדרי הצ'ק בהלכה, נעסוק הפעם בשאלה בנושא שכיח זה.

לעמוד לדיון בכל מקרה שבו איבד המלוה את הצ'ק שהעמיד לו הלוה לפרעון החוב, האם פקע בכך חיובו של הלוה, או שמדובר באמצעי תשלום בלבד, שכאשר לא נעשה בו שימוש בפועל, על המשלם להעמיד אמצעי תשלום חלופי שהרי עדיין לא שילם את חובו.

נחלקו אמוראים (בבא בתרא קע-קעא:) אם כותבים שובר, כלומר: האם במקרה שבו המלוה לא יכול או לא מעוניין להחזיר את שטר ההלוואה, יכול בכל זאת לתבוע את הכסף המגיע לו ולפתור את חששותיו של הלוה מכך שידרוש שוב ושוב את פרעון חובו, בכך שימסור לו "שובר" שהוא שטר שמפורש בו שההלוואה נפרעה ובכך הוא 'שובר' את כוחו של השטר הנותר בידי המלוה. ומעשה שהיה ברבי אבא שהיה חייב מעות לרב יצחק בר יוסף, סירב רבי אבא לפרוע את חובו כל זמן שלא יקבל לידו את שטר ההלוואה, תבעו רב יצחק בר יוסף לדין בפני רבי חנינא בר פפי והציע לכתוב לו שובר. ונקודת המחלוקת ביניהם היתה אם כותבים שובר או לא. אם כותבים שובר, מסתכן הלוה שאם יאבד את השובר יוכל המלוה לחזור ולתבוע אותו באמצעות השטר שנשאר בשעת הפרעון תחת ידו, ואם לא כותבים שובר מסתכן המלוה שאם יאבד את השטר לא יוכל לתבוע את פרעון חובו מהלוה שסירב לשלם "עד שיחזירו לו את השטר" בידעו שהשטר אבד לשמחת לבו, וכך יהנה בכספו של חברו ולא ישלם. ומסקנת הגמרא שאכן על הלוה לקחת את הסיכון שהרי 'עבד לוה לאיש מלוה', ואם איבד המלוה את השטר עדיין חובה על הלוה לפרוע את החוב ולהסתפק ב'שובר'.

בעקבות מסקנת הגמרא, פסקו הר"ף (בבא בתרא עט. מדפי הר"ף) וספר התרומות (שער לא) שלהלכה כותבים שובר בכל פעם שהמלוה טוען שאבד שטרו, ואין הלוה יכול להימנע מתשלום חובו בטענה שאינו רוצה להסתכן ולא ישלם עד שימציאו לידו את השטר המקורי. בהתאם לכך וכדי למנוע מצב שבו המלוה שומר את השטר לעצמו לכתחילה, נפסק להלכה בשולחן ערוך (חושן משפט סימן נד סעיף נב)

באחריותם או באי-אחריותם של מי שנתרשלו בגבייתם בשעתו. הוא השתתף בצערם והביע הבנה למצבם הדחוק ולכך שלא היו פנויים ל'זוטות' מעין אלו בימי מחלת אביהם, ניחם אותם בכרכת אבליים וניתק את השיחה בנימוס. התחנה הבאה הייתה העמותה ששמה התנוסס כבעלת חשבון הבנק שעל שמו היו משוכים הצ'קים. הם השיגו את מזכירות העמותה, אך התברר להם שכדרכן של עמותות, חברי העמותה ומורשי החתימה התחלפו במשך הזמן, יש להם את סדרי העדיפויות שלהם, ומאחר שלא הם היו השוכרים נוצר מצב שהוצאת צ'קים על 'שנה ראשונה' שהחלה לפני שנתיים, לא עמדה בראש מעייניהם בלשון המעטה, ולכאורה לא היה ניתן לתבעם.

נבוכים אף הם, פנו בני ר' ראובן לבית ההוראה ושאלתם בפייהם כדת מה לעשות? האם יש להם עדיין זכות תביעה כלפי שמעון שלמעשה לא שילם את דמי השכירות מעולם? ואם אכן נחשב הדבר שלא שילם, האם ישנה כאן תביעה כלשהי מול העמותה ושמעון יוכל להפנותם אל מנהליה?

עיקרי הנושא בהלכה

הדבר הראשון שיש לברר בנושא שלפנינו הוא גדר התשלום של דמי השכירות באמצעות המחאות: האם מסירת הצ'ק לידי המשכיר נחשבת פירעון בכסף ובשוה כסף, וממילא לאחר שעבר זמנו של הצ'ק שוב אין למקבל הצ'ק כל תביעה על הסכום הנקוב בו והרי הוא כמי שאיבד ממון עצמו, אם בפשיעה אם באונס. או שאין הצ'ק אלא הוראה לבנק לשלם את הכסף מחשבונו של השוכר, ומתן אפשרות גבייה למשכיר. אפשרות שאם לא מומשה, עדיין עומדת לזכותו של המשכיר עצם החובה לשלם שכר דירה.

א. מלוה שאיבד את הצ'ק

הנושא הראשון שעולה מעצם השאלה בדבר מהותו של צ'ק לגביית חוב או תשלום, צריך

שקמו בניו של ר' ראובן דנציג זכרונו לברכה מן השבעה ל"ע, ישבו לחשב חשבונותיו, לקבוע את מצב משק הבית ולדאוג לסדרי הכנסה והוצאה ראויים לאמם האלמנה שתחי' שלא נסתה כף רגלה בעניינים אלו, והניחה להם זכות זו של מצות כבוד אם. פתחו את תיבת מסמכיו שהונחה בחודשי מחלתו הרבים, וניסו להשליט סדר.

בין היתר, מצאו בין המסמכים מעטפה ובה 12 המחאות על סך 2,200 ₪ כל אחת, שניתנו לאביהם המנוח על ידי מי ששכר ממנו את יחידת הדירור שבנה בקומת הקרקע. הצ'קים היו רשומים ל-12 חודשים מחודש ניסן ה'תשע"ז ועד אדר ה'תשע"ח. בחודש טבת תשע"ט כבר חלפו כמה חודשים מתפוגת התוקף של המחאות האחרונות בחבילה, ולמעשה לא היה ניתן לעשות כלום בצ'קים, מלבד לאתר את מי שנתן אותם ולהראות לו שלא נפדו. התברר כי שמעון גלופובסקי השוכר שהעביר את המחאות, מתגורר בארצות הברית, ואכן עשה את השנה הראשונה לאחר נישואיו בשעט"מ בארץ ישראל, ביחידת הדירור שבנה אביהם המנוח בקומת הקרקע. בני משפחת דנציג יצרו עמו קשר וביקשוהו לשלם להם כעת סך 26,400 ₪ עבור דמי שכירות של שנת מגורים תמימה שעשה בדירת אביהם, מאחר שהוברר כעת שמעולם לא שילם תמורת המגורים.

שמעון מצדו בא במבוכה, הוא טען שאינו יודע כיצד לסייע בפתרון הבעיה, המחאות לא היו שלו, הוא קיבלן מקרן הסיוע לחתנים שפעלה בשעתו בשייבה שבה למד כבחור. בשל מצבו הכלכלי הקשה לא יכל להרשות לעצמו לשלם דמי שכירות למגורים בארץ ישראל ומשפחתו לחצה עליו שיחזור לארצות הברית, הוא זכה לקבל מענק שכיסה את שכר הדירור שלו לשנה הראשונה, ומיד עם הכנסו לדירה העביר את כל הצ'קים כמות שהם לאביהם המנוח ז"ל. מבחינתו הוא שילם להם, הוא כמוכן היה שמח לעזור להם לממש את הצ'קים אבל כנראה שזה מעבר להישג ידו, ובכל מקרה את חובו כלפיהם סילק בנתינת הצ'קים ואינו חייב

שהבא לפרוע חובו ואמר המלוה שאבד לו השטר, אין הלוה יכול לטעון שלא יפרע עד שיחזיר לו המלוה את השטר, אלא חייב הלוה לפרוע למלוה והמלוה כותב לו שובר ושוב אין לו מה לחוש [ואמנם יש ללוה להחרים סתם על מי שכובש שטרו וטוען שאבד]. ואם טען הלוה טענת ודאי ואמר שידוע בודאי שהשטר לא אבד והוא בכיסו של המלוה, בזה ישבע המלוה היסת שאבד השטר ואחר כך יפרע חובו ויכתוב לו שובר.

ג. צ'ק שאינו למוטב בלבד

ואולם כאשר נכתב בשטר ההלוואה שהלוה משתעבד 'לכל המוסר כתב זה' וכדומה, דהיינו שהשטר אינו ראייה בעלמא על קיום החוב של הלוה כלפי המלוה, אלא שהוא הוא המחייב את התשלום, ולכן ניתן למכרו לאחרים והם יתבעו באמצעותו את תשלום הסכום הנקוב בו (שטר זה נקרא בפי הפוסקים: שטר ממרנ"י). כתב השטר משפט (שם סק"ב) בשם הצמח צדק (סימן 7) שהלוה אינו צריך לשלם למלוה את כספו אף אם הוא כותב לו שובר, אלא אם יקבל עליו המלוה אחריות שאם ימצא אדם שלישי את השטר ויתבע ממנו באמצעותו לשלם את החוב שנית, יפצה אותו המלוה וישיב לידיו את כספו. ומה שאמרו בגמרא שבגלל ש'עבד לוה לאיש מלווה' על הלוה לשאת בסיכונים, אינו אלא לגבי החשש שמא יאבד את השובר והמלוה יעשה בעורמה לתבעו שנית, אבל ודאי שאינו מחוייב לשאת בסיכון אפשרי וקרוב שמישהו ימצא את השטר שאינו 'למוטב בלבד' ויבוא לתבעו את הסכום הנקוב בו. והרדב"ז (חלק א' סימן קצג) פסק אף הוא כן והוסיף שאם יש חשש שהמלוה לא יוכל לשלם במקרה כזה, אינו יכול לתבעו את כספו ללא השטר, עד שיעמיד ערב או יתן משכון ללווה, שיהיה לו ממה לגבות את כספו במקרה שייאלץ לשלם כפל תשלומים כשימצא השטר בידי מי שאינו הגון.

לאור זאת נראה כי צ'ק שנכתב באופן שאיש אחר אינו יכול לגבות בו, שהוא מסומן ב"למוטב בלבד" או בסימן הרגיל לעשות בהמחאות ותוכן ענינו למנוע את סחירות הצ'ק, דינו ככל שטר חוב שאבד, שלמרות שאם המלוה משקר והצ'ק עדיין בידו, יוכל לגבותו בבנק, מכל מקום אם יכתוב שובר שכבר נפרעה ההלוואה [ויצטרך לכתוב בשטר שהצ'ק המקורי מבוטל, באופן שיהיה הדבר קביל גם בערכאות של גוים], במידה שישב ויפקיד את הצ'ק, יוכל הלוה לתבעו על כך שנפרע ממנו פעמיים.

אך בצ'ק סחיר, דהיינו שאינו מסומן בסימן הנ"ל ולא נכתב עליו שרק המוטב יכול לגבותו, בזה לא נוכל להסתפק בכתיבת שובר, כי קיימת האפשרות שאדם שלישי ימצא את הצ'ק ויבוא לגבותו. במצב כזה, אם רוצה המלוה לקבל את הכסף המגיע לו באופן אחר, יצטרך להמציא ללווה התחייבות לשפותו במקרה שבו יבוא אי מי יתבע לממש את ההמחאה האבודה, ובאופן שלא ברור שיוכל המלוה לשפות את הלוה, אינו יכול לחייבו לשלם לו כעת עד שלא יעמיד לו בטוחות בדמות

ערבים או משכון שיוכל לגבות מהם במקרה שבו ידרש לאחר שישלם כעת, לשלם שוב למי שיציג את הצ'ק.

ג. עצם נתינת הצ'ק אינה הפירעון

אף שלכאורה היה מקום לדון ולהחשיב את מסירת הצ'ק לידי המלוה או המשכיר כפרעון הסופי של החוב, ואז לדון שכשם שכשהתנו הלוה והמלוה לגבות את החוב מקרקע מסוימת ('אפותיקי מפורש') ובהמשך נסחפה הקרקע ונתקלקל המקום ואיבד את ערכו, אין המלוה יכול לבוא ולתבע לגבות מקרקע אחרת - כך כאשר ניתן צ'ק כפרעון לחוב או כתשלום דמי שכירות, הרי הוסכם בין הצדדים שהפרעון יהיה דוקא באמצעי זה מהמעות שבחשבון הבנק, ואם אבד הצ'ק לא יוכל המלוה לתבע ממנו שיתן לו כסף אחר במקומו ויאמר לו הלוה: אבדה המחאתך ונסתחפה שרך.

אך ודאי שאין הדבר כן, ולא עלה על לב איש מעולם לומר שהצ'ק הוא גוף הכסף הנגבה, לכל היותר ישנה כאן הוראה לבנק להעביר לרשות מציג הצ'ק את הכספים שבחשבון, ומשהוברר שהצ'ק לא נגבה, אין סיבה שהמלוה לא יתבע מהלוה לשוב ולהורות לבנק לתת לו את אותם כספים שממתיינים לו בחשבון הבנק. גם אם נדון את הצ'ק כשטר-חוב ולא רק הוראת גבייה בעלמא, הרי שכפי שהבהרנו במקרה של אובדן שטר חוב, כאשר אין חשש לגבייה כפולה, חייב הלוה להעמיד למלווה את תמורת השטר. העולה מכך לגבי מקרה כמו זה שלפנינו שכאשר צ'ק לא אבד אלא איבד את תוקפו, מחמת זמן שעבר וכיוצא

בזה, מאחר וחייבו של המשלם אינו טמון בצ'ק עצמו, חייב המשלם לחזור ולשלם שהרי זה לכל היותר כמו שטר חוב שאבד ואין חשש שיבואו לגבות בו שוב, שחייב לחזור ולשלם את חובו או את דמי השכירות המקוריים.

ד. צ'ק כדבר ערך בעל שווי

הדבר שעשוי שמעון לטעון, הוא שלצ'קים שנתן היה שווי כספי, שכן יכול היה ר' ראובן למכרם לאחרים תמורת תשלום מזומן, ואדרבה - בחוזה השכירות נדרש השוכר לתת את כל הצ'קים מיד בתחילת השנה כפי שאכן עשה. ואם כן, יטען שמעון, נתתי שווה-כסף בגובה דמי השכירות שנתחייבתי בהם, בדיוק מסיבה זו שלא רצייתי לשאת חוב על עצמי, ואחר כך ניזק השווה-כסף ברשלנותכם וההפסד כולו שלכם. אין צדק בתביעה כלפי, לשוב ולארגן את דמי השכירות, מה גם שכאמור הדבר כרוך במאמצים שאינם מוטלים עלי בדיון.

ויש להוכיח כך לכאורה מדברי הש"ך (סימן פו ס"ק יא) שכתב שברור הדבר מסברא שאם ראובן היה חייב לשמעון מנה (מאה זוז)

וכפרעון חוב נתן לו שטר חוב שיש לו על לוי, שהסכום הנקוב בו הוא מאתיים זוז, אך בשל תאריך הפירעון הרחוק הוא נסחר כעת במאה זוז בלבד, וסיכמו שנתן לו את השטר בתורת פירעון לפי שווי הנוכחי. נפקע ממנו חובו של שמעון, ומעתה ואילך אין על לוי כל שיעבוד לשמעון מדין שיעבודא דרבי נתן, וכל שנותר בידו של שמעון על לוי הוא השטר, שאותו יוכל לתבע ממנו בבוא העת כאדם זר. במצב כזה, כותב הש"ך, ראובן פרע את חובו, וכעת ודאי יכול לשוב הוא ולמחול ללוי על חובו, ובכך לרוקן בעצם את השטר שבידי שמעון מכל משמעות. הדבר יפטר את לוי מלשלם בעתיד לשמעון, אך לא יהיה עילה מספקת ביד שמעון לשוב ולתבע את ראובן על חובו, שהרי אותו כבר פרע ב"שווה כסף", שטר עתידי עם אפשרות מחילה, ששווי בשוק בשעת הפירעון היה מאה זוז כגובה החוב.

האם נאמר שכך הוא הדבר לגבי צ'ק? שמאחר ולצ'ק יש שווי כספי בשוק וניתן לסחור בו, אזי מסירתו לידי המלוה כמוה כמסירת חפץ שווה כסף, ואם בהמשך איבד החפץ את ערכו, וכגון בצ'ק שחלפו ששה חודשים מהזמן הנקוב בו, אבד הערך למלווה המחזיק בו, אך אינו יכול

שמאחר ולצ'ק יש שווי כספי בשוק וניתן לסחור בו, אזי מסירתו לידי המלוה כמוה כמסירת חפץ שווה כסף, ואם בהמשך איבד החפץ את ערכו, וכגון בצ'ק שחלפו ששה חודשים מהזמן הנקוב בו, אבד הערך למלווה המחזיק בו, אך אינו יכול לתבע את הלוה בגין החוב המקורי, שנפרע כבר בעת מסירת הצ'ק

לתבע את הלוה בגין החוב המקורי, שנפרע כבר בעת מסירת הצ'ק.

נראה ברור שאין הדברים דומים, שהרי צ'ק אינו נמסר באופן כזה של מסירת דבר ערך והסתלקות, ובמקרה של אי-כיסוי לצ'ק בחשבון הבנק, יכול המשכיר לבוא לשוכר ולתבעו לפרוע את דמי השכירות. נמצא אם כן שהמשכיר לא קבל את הצ'ק כטובין בעלי ערך אלא כמקום פרעון למימוש הגבייה שלו, וכאשר זו נמנעת - אין במסירתו כשלעצמה שום משמעות של תשלום ופירעון.

[נראה גם שלא נכון להתייחס לצ'ק כאל תשלום במטבע שעומד לצאת מהמחזור לפי הוראות הרגולטור, שנתפרש (בסימן עד סעיף ב) דינו שיכולים לפרוע בו אחרי שהגיע זמן הפירעון, אך קודם שהגיע זמן הפירעון, רוצה רוצה לפרוע במטבעות הללו הדבר תלוי באם יש חשש שלא יספיק המלוה להיפטר מהמטבעות. שהרי כאמור צ'ק אינו כנתינת ערך וגם אין בנתינתו התחסרות ממון מצד המשלם].

ה. המשכיר פשע בטיפול בצ'קים

טענה אחרת שיוכל שמעון לטעון כהגנה על עמדתו, תהיה שאף שכפי שביארנו אין המצב נדון כלאחר תשלום והרי דמי השכירות מוטלים עליו כבתחילה, אך מכל מקום רוצה הוא לתבע את המשכיר, ר' ראובן המנוח, על כך שפשע וקלקל את שטרי החוב שהמציא לו לגביית דמי



מכל מקום נראה שאין הטעם משום הפשיעה ועיקר כוונת הש"ך לומר שאם אפשרות הגבייה אבדה לאחר שנמסרה לידי המלוה שקיבל את ההרשאה לגבות את חובו, ואומר לו המשלם: מה לי ולאונסך, וכיוון שהשוכר לא פשע, ואובדן האפשרות לגבות התרחש ברשות התובע ובאשמתו, אף אם באונס, אין השוכר חייב לשאת בנזק ולשלם.

וזה דבר המשפט

- בסיפור שלפנינו שמעון אינו חייב לשלם שנית לבניו של ר' ראובן המשכיר, מאחר ונחשב הדבר ששילם את חובו כמעמד מסירת ההמחאות לידי אביהם. וזאת למרות שבדרך כלל גוף מסירת הצ'ק אינו נחשב כפרעון סופי.
- בני ר' ראובן יצטרכו לטפל בעצמם בכל הכרוך בדרישה מהעמותה להעמיד להם שוב את האפשרות לגביית הכסף שלא שולם, אך שמעון אינו קשור לענין ולא מוטל עליו כל חיוב גם בהקשר זה.

ליטלם משם והסכים, ואחר כך נטש המלוה את השטח ולא נטל את המעות, שוודאי שהפסיד את כספו משום שפשע ונתרשל. [ואפילו שבאופן שלוי נשאר עשיר אלא שאינו רוצה לשלם, יש פוסקים שסוברים (שו"ע שם) שבהסכמה של שמעון ליטול מלוי לא פטר את ראובן מלשלם לו, כאשר שמעון עצמו בהתרשלות שלו הזיק את הפרעון, פטור ראובן כי הוא נתחייב להמציא פרעון למלוה, והוא כבר עמד בחובו, ושוב אינו חייב להמציא פרעון פעם שניה].

לכאורה לאור זה, יוכל גם שמעון לטעון שנתן הרשאת גבייה לר' ראובן, 12 צ'קים, והוא נתרשל ולא גבה, ועליו לשאת בתוצאות. ואף שבש"ך (שם, ושם ס"ק לט) תלה זאת במה שנתרשל ופשע ולא גבה, ובמקרה שלפנינו לא הייתה זאת רשלנות פושעת אלא באונס מחלתו,

הנושא הראשון שעולה מעצם השאלה בדבר מהותו של צ'ק לגביית חוב או תשלום, צריך לעמוד לדיון בכל מקרה שבו איבד המלוה את הצ'ק שהעמיד לו הלוה לפרעון החוב, האם פקע בכך חיובו של הלוה, או שמדובר באמצעי תשלום בלבד, שכאשר לא נעשה בו שימוש בפועל, על המשלם להעמיד אמצעי תשלום חלופי שהרי עדיין לא שילם את חובו

השכירות, ופשיעתו גרמה לו שיצטרך עכשיו לשלם בעצמו מכספו את דמי השכירות אם לא יצליח לקבל מהעמותה המחאות חלופיות. תביעה כגון זו אפשר להתבונן בה מ"דינא דגרמי", שכשם שהשורף שטרותיו של חברו חייב (סימן שפו סעיף ב) כי הנזק בפעולה זו ברור, כך גם כאן המשכיר נדון כשורף ההמחאות שניתנו לידי, וגרם בידים להפסד המתנה שניתנה בידי העמותה לראובן. אך הש"ך (שם סק"ג) הביא בזה מחלוקת ראשונים אם דנים דינא דגרמי בגורם דגורם' דהיינו כשגם מעשה קלקול השטר לא נעשה בידיים ממש. שלדברי בעל התרומות (שער נא חלק ו) הוא פטור, ולדעת הרמב"ן (קונטרס דינא דגרמי) חייב. ומסקנת הש"ך (סק"א) שבמקרה כזה שגרם לשטר להישרף או לאבד את תוקפו, פטור המזיק. אם כן בעילה זו לא יוכל לעשות שמעון שימוש כדי להגן על עצמו מתביעת בני ר' ראובן מולו.

ואף שמצאנו בנודע ביהודה (מהדורה קמא חושן משפט סימן לז) שנקט במקרה אחר שהמוחזק יוכל לטעון 'קים לי' כהרמב"ן במחלוקת זו, נראה ששמעון השוכר לא יוכל לעשות אותו דבר ולטעון שר' ראובן הזיק אותו בגרמי ולעכב את הכסף כמוחזק בטענת 'קים לי' כהרמב"ן, שכן מאחר שר' ראובן נטש בעת מחלתו את עיסוקיו כליל ולא עסק גם בעסקיו האחרים, אי אפשר להחשיב את הזנחת הטיפול בצ'קים כפשיעה, אלא כגרמי הקרוב לאונס, ולשיטת רבות אין חיוב בכה"ג במזיק בגרמי, וכל שכן כאן דבגרמי דגרמי עסקינו. זאת ועוד שבלאו הכי העדר העשייה של ראובן אינו יותר מגרמא, ובגרמא דגרמי בודאי פטור לכ"ע. (וכ"כ בפתחי חושן נזיקין פרק ג הערה צ).

1. השוכר העמיד את הפרעון רק שהמשכיר התרשל

אך נראה שיוכל שמעון להתגונן בטענה זו מצד אחר: לגבי מעמד שלשתן (סימן קכו סעיף ט) נפסק שאם נתן ראובן לשמעון הנושה בו הרשאה ליטול במקומו את חובו מלוי כפרעון לחובו אליו והסכים, ואחר כך נתרשל המלוה ולא תבע את לוי ובינתיים העני לוי וכעת אין לו כסף לשלם, שוב אין שמעון יכול לחזור ולתבוע את ראובן. הש"ך (שם ס"ק מא) הראה את מקור הדין מדברי הנמוקי יוסף (בבא מציעא סח. מדה"ר) שדימה זאת למי שהראה לנושה בו את המעות שהניח עבורו על הקרקע ואמר לו

חדש! כרך שלישי בסדרה

מאחורי הקלעים של בית הדין

הצגה מרתקת לדיוני חילול בית הדין בכל תחומי החלטה הטנגנים לחיי כל יחיד ממשל בית הדין - ג' מסלולי של הסגן וכו' מנחם מנדל פינדיין סלמ"א ראש בית הדין לדיוני סגנות "מצי ישראל" וד"ר מרדכי "קץ הודו" טבוא סל"א | מקבץ פסקי דיוני סגנות אקטואליים | קונטרס דיוני ממונות בתקופת הקוויונה

אר דני התורה לישור לב

מרכז הזמנות: 1800-22-55-66

טל: 054-437-1118 | 074-0174-44-20-44
להשיג בתחנות הספרים המובחרות